

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ZİRAAT BANKASI VE İŞ BANKASI HİZMET BİNALARI: 'MİLLİ MİMARLIK' VE BANKA YAPILARI

Mehmet Şener¹

Giriş

Cumhuriyet'in kurulması sonrasında toplumsal hayatın her yönüne dair gerçekleştirilen köklü reformlar içerisinde mimarlık mesleğine dair teorik ve pratik çerçeveli düzenleme ve değişiklikler önemli bir yer teşkil eder. Ulus-devlet ideolojisi ekseninde 'milli' ve 'modern' bir toplum oluşturma düşüncesi ülkede mimarlığın gelişimine de ciddi etki etmiş; devlet eliyle inşa ettirilen kamu yapılarının bahse konu idealin yansıtılmasında sembolik birer araç vazifesi görmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyetin ilk yıllarında, çoğunluğu Ankara'da olmak üzere, 'milli' bir mimarlık düşüncesi üzerine şekillenen pek çok kamu yapısı inşa edilir. Büyük ölçekli yapımların gerçekleştirilmesi için yeterli sermaye birikimi, teknik altyapı ve eleman (mimar, mühendis, yerli yapı usta ve işçisi vs.) ile çağdaş yapı malzemelerinin neredeyse hiç olmadığı mimarlık ortamında, devlet eliyle yönlendirilen ve yabancı teknik elemanların da ciddi oranda belirleyici olduğu bu kamu yapıları inşa süreci, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1930'lu yılların başına kadar olan bir süreci kapsar.² Cumhuriyet dönemi mimarlık tarihi bağlamında bir geçiş dönemi ve yeni bir mimari kimlik arayışı olarak da görülebilecek bu

¹ Yard. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı.

² Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950lere kadar olan bir süreçte 'milli mimarlık' düşüncesi ve uygulamaları ile bahse konu zorluklar, değişen oranlarda ve zaman aralıklarında hep varlığını sürdürür.

kısa ömürlü ‘milli mimarlık’ süreci, ağırlıklı olarak tarihi Türk mimarisi ile Avrupa mimarisine ait bazı unsurların, güncel yapı malzeme ve teknolojileriyle harmanlanması üzerine bina edilen eklektik yaklaşımları içerir.

“Milli Mimari Rönesansı” olarak da ifade bulan ve “Osmanlı canlandırmacılığı”nın bir tezahürü” olarak değerlendirilen; öte yandan da kayda değer miktarda Batılı mimarlık uygulamaları barındıran bu “milli üslup” çerçevesinde, Ankara başta olmak üzere Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde benzer planimetrik, estetik ve strüktürel özellikleri barındıran çok sayıda kamu binası (hükümet konağı, belediye binası, okul vs.) inşa edilir.³

“Mimarlık tarihçileri tarafından sonraları “Birinci Milli Üslup” adı verilen, ama o dönemde yaşayanların “Milli Mimari Rönesansı” dedikleri bu epey eklektik Osmanlı Canlandırmacılığı (*revivalism*), Türkiye’deki mimarlık söylemi ve pratiğine yüzyıl başlarından 1930lara kadar egemen oldu. Temel fikir, klasik Osmanlı mimarisinden alınan dekoratif unsurları (özellikle yarım küre şeklindeki Osmanlı kubbeleri, destekleyici dirsekleri olan geniş çatı konsolları, sivri kemerler ve tezyini çini dekorasyonu) yeni inşaat teknikleri (betonarme, demir ve çelik) ile birleştirmekti.⁴

Bu anlayış içerisinde özellikle Ankara’da inşa edilen kamu yapılarının çoğunluğu büyük ölçekli ve yüksek maliyetli olup, Ziraat ve İş bankalarının Ankara’da yaptırdığı merkez şube ve Genel Müdürlük binaları bunlara önemli örnek teşkil ederler. Bunun yanında çoğunluğu benzer mimari anlayışta olmak üzere, her iki banka tarafından ülkenin çeşitli il ve ilçelerinde benzer zamanlarda pek çok hizmet binası (lojman, şube binası, vs.) da inşa edilmiş olup, bunlar da dönemin mimarlık anlayışının önemli temsiliyet unsurları olma hüviyetini taşırlar. Tüm bu yapılar, aynı zamanda Cumhuriyet sonrasında gelişimi hızlanan banka yapıları mimarisi için öncü ve referans olma niteliğini de taşırlar. Bu çerçevede yazıda, ülke genelinde banka mimarisinin tarihsel süreç içerisinde gelişiminde önemli bir yer tutan ve yukarıda ifade edilen çerçevede Ankara’da inşa edilen Ziraat Bankası Genel Müdürlük

³ Söz konusu yapılar, dönemin milliyetçi yaklaşımlarını yansıtmaları yanında, “imparatorluğun son dönemlerinin İstanbul’daki mimarisinin uyandırdığı daha kozmopolit ve emperyal hisleri” de ortaya koyan yönler barındırır. Bozdoğan, bu yapıların hepsinin de aynı plana dayalı olduğunu ifade eder: “Girişleri merkez eksen üzerinde olan ve her uçta üç pencerele bölmelerle cepheye çıkma yapan simetrik ve iki katlı bir tasarım; pencerelerin üzerinde sivri kemerler ve geniş, çıkmalı bir çatı.” Sibel Bozdoğan, “Osmanlı Formlarının Türkleştirilmesi”, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 54.

⁴ Sibel Bozdoğan, “İlk Modernler: Osmanlı Canlandırmacılığının Mirası”, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 31.

*Resim 1: Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası (1929)
(Kaynak: <http://www.inankara.com.tr/galeri-9-f-587/eski-ankara-fotograflari/eski-Ankara-fotograflari-1.php>)*

Binası ile İş Bankası Merkez Şube binası; tasarım ve inşa süreçleri ile mimari karakteristikleri bağlamında ele alınacaktır. Diğer şehirlerde yapılan her iki bankaya ait hizmet binalarının da benzer bir bakış açısıyla değerlendirileceği bu yazıda, tüm bu yapıların mimarlık tarihindeki yerleri yanında yapım sürecinde gerçekleşen olaylar ve etkin aktörlere de değinilerek; tüm bu unsurların ele alınan yapıların mimari karakterinin ortaya çıkmasındaki rol ve etkileri tartışılacaktır. ‘Milli mimarlık’ düşüncesi ve Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlık üretimi ortamının bu yapıların oluşumuna etkilerinin tartışılması ve konuya ilişkin farklı bakış açıları sunulması yanında, kendinden sonraki dönemlere de belli bir tasarım birikimi bırakan bu banka yapılarının, ülke genelinde banka mimarisinin gelişiminde oynadıkları rollere de kısaca değinilecektir.

Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası (1929)

Cumhuriyet’in kurulması sonrasında, ‘milli mimarlık’ üslubuyla inşa edilen kamu binaları içerisinde en önemli örneklerden birini teşkil eden Ziraat Bankası Genel Müdürlük binası, tasarım ve yapım süreci itibarıyla da Erken Cumhuriyet Dönemi’nde mimarlık üretiminin genel durumu ve koşullarına dair çok sayıda ipucu barındırır. Ankara’da Ziraat Bankası yönetimince merkezi bir banka idare binası ihtiyacının ortaya konulmasıyla 1924 yılında yapımına karar verilen binanın inşaatı 1926 yılında başlamış ve 1929’da ta-

mamlanmıştır (Resim 1). Yer olarak da, dönemin diğer önemli banka merkez binalarının bulunduğu Bankalar Caddesi'ni de içine alan Taşhan semtinde bir parsel tercih edilir.⁵ 13.745 m²'lik bir arsa üzerine inşa edilen binanın proje mimarı Milano doğumlu İtalyan Giulio Mongeri olup, "İdare Meclisi'nin 19 Temmuz 1925 yılında aldığı kararlarla" kendisi aynı zamanda "yapılacak inşaatla % 7.5 komisyon karşılığında Fen Müşavirliğine" ve "merkez binanın (ve ayrıca Aydın ve Manisa Şube binalarının) projesinin yapımı ve inşaatının şartnamelere muvafık olup olmadığına nezaret etmek hususuna, yani kontrol mühendisliğine de" atanır.⁶ Yapım işi tek bir sözleşme altında bir bütün olarak ihale edilmek yerine 5 parçaya bölünerek "kısım kısım" ihale edilmiş; yapının ana iskeletini oluşturan ve işin en büyük kısmını teşkil eden "kâğır kısımlar, ahşap kısımlar ve iç-dış sıva işlerinin ihalesi, merkezi Frankfurt/Mainz'de bulunan Alman menşeli müteahhitlik firması Philip Holzmann firmasına verilmiştir."⁷ Yapım işinin diğer önemli bileşenleri olan "elektrikle aydınlatma işi Koçzade Ticarethanesi'ne, kasa dairesi ve Şambr-Fort yapımı Fransız Fichet firmasına, elektrik tesisatı Zeiss firmasına, kalorifer ve sıhhi tesisatı Brückner firmasına ve demir parmaklıkların yapımı işi de Simak imalathanesi'ne ihale edilir.⁸ İnşaatın en büyük bölümünü gerçekleştiren Philip Holzmann firması, o dönem içerisinde bu yapı yanında ülkede başka pek çok kamu inşaatı da gerçekleştirmiş olan etkin yabancı müteahhitlik firmalarından biridir. Firma, sadece Cumhuriyet Dönemi'nde değil Osmanlı Dönemi'nin son yıllarında da büyük ölçekli yapım işleri olarak *Haydarpaşa Garı*, *Vakıf Hanı* vs. gibi önemli yapıların inşaatını gerçekleştirir.⁹ Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da, kâğır kısım başta olmak üzere işe ait farklı ihalelere katılan, kazanan ve işi yapan firmaların çoğunun yabancı kaynaklı oluşudur. Zira koşulların da etkisiyle, 'milli mimarlık' anlayışımızı temsil eden önemli kamu yapılarından biri, büyük oranda yabancı müteahhitlik fir-

⁵ Bu semtte yer alan Bankalar Caddesi'nde inşa edilen diğer önemli banka yapıları da İtalyan mimar Giulio Mongeri tarafından tasarlanan Osmanlı Bankası binası (1926) ve bir sonraki bölümün de konusu olan İş Bankası merkez şube binasıdır (1929).

⁶ "Giulio Mongeri'ye Müşavir mimar vekili sıfatıyla Refik Bey yardım etmiştir." Nurettin Hazar, "Umum Müdürlük Binaları", TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 304.

⁷ Bu firma "kâğır kısmın ihalesini 750.000 TL bedel karşılığında götürü olarak" alır. Nurettin Hazar, "Umum Müdürlük Binaları", TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 304-306.

⁸ Nurettin Hazar, "Umum Müdürlük Binaları", TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 304-306.

⁹ Firma, Ankara'daki temsilciliği eliyle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Çankaya Villa'sının strüktürel problemlerini çözmeye işini de üstlenir. Yıldırım Yavuz, "Ankara-Çankaya'daki Birinci Cumhurbaşkanlığı Köşkü", Tarih İçinde Ankara -II Aralık 1998 Seminer Bildirileri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2001, s. 352.

malar eliyle gerçekleştirilmiştir.

Binanın tasarım ve yapım sürecinde mevcut yabancı aktörlerin etkinliği, kullanılan yapı malzemelerinde de kendini gösterir. “Binanın inşaatında kullanılan çimento ve alçılar Almanya’dan, ahşap kısımlar için gerekli kerestelerle tuğlaların alt ve üst yüzeyleri Romanya’dan ithal edilmiştir. Söz konusu tuğlalar oluklu olup, eski Türkçe damgalıdır. Kullanılan mermerler ise yerlidir.”¹⁰ İnşaat sürecinde ise yerli ve yabancı çok sayıda işçi ve ustadan oluşan bir ekip çalışır. O dönemde bu ölçekte bir yapıyı inşa edecek sayı ve nitelikte yerli usta, kalfa ve işçinin olmayışının da etkisiyle yapı ustalarının tamamı yabancı olmakla birlikte, yapının inşaat işleri ile süsleme ve dekorasyon işlerinin bir bölümü de; aralarında Yüksek Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu ve Yüksek Mimar Burhan Ongun gibi *Sanayii Nefise Mekteb’i*’nden Mongeri’nin öğrencileri olan yerli mimar ve sanatçılar eliyle ya da onların idaresinde gerçekleştirilir:

Zemin kattaki şeref holünde alçı desenleri Mimar Vahan Bey, kasa dairesindeki demir parmaklıklar üzerine oturtulacak monogramları ünü hattat İsmail Hakkı (Altınbezer), binanın saçak altlarındaki Selçuklu motifli süslemelerin çizimini ve turkuaz mavisıyla boyanmasını Yüksek mimar arkeolog Mahmut Akok, binanın pek beğenilen ve üstün sanatkârlık eseri olarak değerlendirilen tahta doğrama ve marangozluk işlerini ise Selahattin Refik (Sırmalı) yapar.¹¹

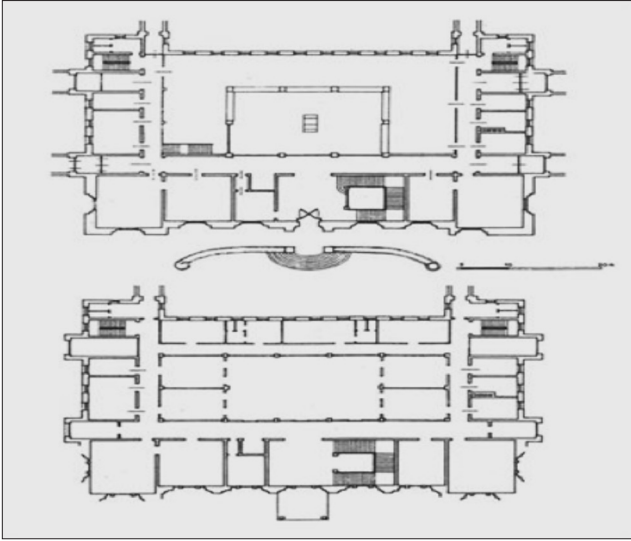
Ziraat Bankası Genel Müdürlük binası projesi ilk etapta ortada bir büyük bina ve bunun her iki yanında, ihtiyaç duyulması halinde yapılması düşünülen iki küçük binadan müteşekkil olarak hazırlanır.¹² Dikdörtgen bir planda tasarlanan genel müdürlük binası; bodrum, zemin artı iki kat, bir asma kat ve çatı katından oluşan beş katlı bir yapı olup, içerisindeki mekânlar zemin ve üstündeki katlar boyunca uzanan, merkezi ve üstü ışıklık içeren bir banka holü çevresinde konumlanır. Holün “çevresindeki sivri kemerli arkadlar, üstte Selçuklu yıldız motifli korkulukları olan galeriyi taşır.”¹³ Yapının top-

¹⁰ Nurettin Hazar, “Umum Müdürlük Binaları”, TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 307-308.

¹¹ Binaının dış kaba inşaatı Yüksek Mimar Burhan Ongun’un idaresinde İtalyan ustalar, iç sıva ve boya işleri Yüksek Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu başkanlığında Macar ustalar, bina cephelerinin sun’i taş ameliyatı ise İtalyan baş usta Salvatore Genovezi eliyle gerçekleştirilir. Nurettin Hazar, “Umum Müdürlük Binaları”, TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 307-308.

¹² Projede ana binanın yanında düşünülen bu iki küçük bina hiçbir zaman inşa edilmez. Nurettin Hazar, “Umum Müdürlük Binaları”, TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 307.

¹³ İnci Aslanoğlu, 1923-38 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Ankara: ODTÜ Mi-

Resim 2:
Ziraat Bankası Genel
Müdürlük Binası
Zemin ve 1. Kat Planı
(Kaynak: İnci Asla-
noğlu, 1923-38 Erken
Cumhuriyet Dönemi
Mimarlığı, Ankara:
ODTÜ Mimarlık Fak.
Basım İşliği, 1980.)

Resim 3:
Ziraat Bankası Genel
Müdürlük Binası
Merkez Holü
(Kaynak: [http://www.
geziyazisi.net/t-c-
ziraat-bankasi-muzesi](http://www.geziyazisi.net/t-c-ziraat-bankasi-muzesi))

lam inşaat alanı 1654 m²'dir. Binanın planimetrik yapısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem kamu binalarına da referans verir şekilde simetrik ve merkez etrafında şekillenen bir kurgu barındırır (Resim 2-3). Yapı cephesindeki yatay silmeler ve dikey hatlarla kat hizaları vurgulanırken, "yapının köşeleri de dışarı taşınılarak bir tür kule görünümü kazanır."¹⁴ Gerek

marlık Fak. Basım İşliği, 1980, s. 117-118.

¹⁴ "Bu kulelerin desteklerle taşınan kiremitle kaplı eğimli çatıları vardır. Cephede ise "her kat için ayrı açıklıklı ve türde kemerleri olan pencereler kullanılmıştır." İnci Aslanoglu, 1923-38 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Ankara: ODTÜ Mimarlık

yapının içinde, gerekse yapı cephesinde kullanılan süsleme ve dekorasyon unsurlarının tamamına yakını Selçuklu ve Osmanlı sanatı ve mimarisinden izler barındırır. Bina cephesinde yer alan “Selçuklu geometrik motifli saçaklar, taş rozetler, kabartma Osmanlı motifleri, mermerden oyulmuş geometrik desenli balkon korkulukları, kuleler arasındaki kütlelerin korkuluk duvarları, baklavalı sütun başlıkları ve mukarnaslı kornişlerin tamamı” Selçuklu ya da Osmanlı mimari ve sanatında görülen uygulamalardır.¹⁵ Bu bağlamda yapı, yazının başında da kısmen belirtildiği üzere, mimari karakteristikleri bağlamında büyük ölçüde Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan kamu binalarını şekillendiren “milli mimarlık” anlayışı ekseninde inşa edilir.

Öte yandan anıtsal görünümüyle neo-klasik bir yapıyı andıran, katların cephede vurgulanışı ile de Rönesans mimarisi özellikleri barındıran yapı bu yönüyle Avrupa mimarisi özellikleri gösterirken, kullanılan yapı malzemeleri (çimento, çelik vs.) ve yapım tekniklerinin çağdaş yapısı itibarıyla da modern Batı mimarisi yapım teknolojilerini içerir. Tüm bu özellikleriyle yapı, Cumhuriyet sonrasında ülkede ‘modern’ ve ‘milli’ bir mimari oluşturma çabalarında atılan ilk adımlardan biridir. Öte yandan, Zeki Sayar’ın bir söyleşisinde yapıya ilişkin ifade ettiği hususlar, bahse konu ‘modern’ ve ‘milli’ mimarinin oluşturulması noktasında bir karmaşa olduğunu gösterir. Sayar, “öğrenciliğinde hocası olan Mongeri’nin Ziraat Bankası Genel Müdürlük binasını Osmanlı Mimarisinde yaptığını, ancak bina özel bir yapı da olsa modern mimari isteyen Atatürk tarafından beğenilmediğini ve tasvip edilmediğini ifade eder.”¹⁶ Bu durum da aslında, devlet ve mimarlık ortamı nezdinde aranan mimarinin ne olduğu ve nasıl elde edileceği konusundaki tartışmaların o gün de sürdüğünü göstermesi açısından ilginç bir örnek teşkil eder. Proje mimarı ve inşaatı gerçekleştiren müteahhit firmanın yabancı oluşu ile yapım için gerekli temel malzemelerin ithal oluşunun da belli oranda etkisiyle, bu yapı gibi pek çok kamu yapısı için hedeflenen ‘milli mimarlık’ olgusunun dayandığı temellerin çok da güçlü olmadığı görülür. Ancak, Kurtuluş Savaşı sonrasında ülkede yapım işlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli teknik altyapı, insan gücü ve tarihsel birikim yokluğu göz önüne alındığında, Cumhuriyet’in ilk yıllarında bu tip bir durumun ortaya çıkması normal karşılanabilir.

Ziraat Bankası Genel Müdürlük binası inşaatına toplam 2 milyon lira gibi

Fak. Basım İşliği, 1980, s. 117-118.

¹⁵ İnci Aslanoglu, 1923-38 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fak. Basım İşliği, 1980, s. 117-118.

¹⁶ Gürhan Tümer, “Giulio Mongeri: Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü - Ankara”, Cumhuriyet Dönemi’nde Yabancı Mimarlar Sorunu, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, Kasım, 1998, s. 22. (Yapı Dergisi, Sayı: 152’den alıntılanır.)

bir para harcanmış olup, süreç içerisinde “inşaat giderlerinin ulaştığı yüksek meblağlar nedeniyle” Banka İdare meclisince devletten yardım istenmiş ve bunun neticesinde toplam inşaat maliyetinin yarısı olan 1 milyon liralık bir devlet yardımıyla iş tamamlanabilmiştir.¹⁷ O dönem inşa edilen kamu yapılarına göre oldukça yüksek olan bu maliyetin altında banka idaresinin ‘milli mimarlık’ stiliyle yapı yapılması talebi ekseninde şekillenen mimari, strüktürel ve estetik yaklaşımlar ile inşaat esnasında ortaya çıkan öngörülemeyen maliyet artışlarının payı büyüktür. Zira, içinde ya da cephesinde kullanılan ve Osmanlı-Selçuklu sanatı özellikleri gösteren “geniş mermer holler, yüksek tavanlar, kemerler, ayna ve kristal camlar, renkli cam ve çini süslemeler, ahşap kaplamalar ve kapı monogramları” gibi işlevsellikten ziyade estetik güzelliği gözetken uygulamaların ağır bastığı bir yapının böyle yüksek bütçelerle gerçekleştirilebilmiş olması da doğaldır.¹⁸ Aslında bu duruma, o yıllarda ‘milli mimarlık’ üslubuyla yapılan diğer bazı kamu binalarında da rastlamak mümkündür.

Bu yapının ve yazının sonraki kısımlarında ele alınacak olan İş Bankası Genel Müdürlük binası ile her iki bankaya ait bazı hizmet binalarının mimari karakteristiklerinin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için, tüm bu yapıların mimarı olan Giulio Mongeri’nin akademisyen ve mesleki kimliği üzerinde durmak gerekir. 1900’lü yılların başından 1930’a kadar uzanan bir süreçte Mongeri, Sanayii Nefise Mektebi Mimarlık bölümünde eğitimcilik görevi yürütür ve İstanbul ile Ankara başta olmak üzere ülkenin çeşitli şehirlerinde önemli kamusal yapılar gerçekleştirir.¹⁹ Dönemin tek mimarlık okulu olan *Sanayii Nefise Mektebi*’nde (1928’den itibaren *Güzel Sanatlar Akademisi* adını alır) “ulusal mimarlık akımı anlayışı” içerisinde atölyesini sürdüren ve bu anlayışta çok sayıda mimar yetiştiren Mongeri’nin o dönem mimarları üzerindeki etkisini, gerçekleştirilen yapılardaki ortak mimari dilden ve onun benimsediği mimari yaklaşımların ciddi oranda yaygınlık kazanarak önemli sayıda kamu yapısının mimarisini şekillendirmesinden anlamak mümkündür.²⁰ Bu bağlamda, Mongeri’nin ‘milli mimarlık’ anlayışının yansımalarını,

¹⁷ Banka İdare Meclisi, binanın yapım sürecinde yüklenici Philip Holzmann Şirketine de 120.000 liraya kadar bir kredi açmayı uygun görür. Nurettin Hazar, “Umum Müdürlük Binaları”, TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 308-309.

¹⁸ Nurettin Hazar, “Umum Müdürlük Binaları”, TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 306-307.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Damla Çinici, “Başkent Ankara’nın İnşasında Etkin Bir Mimar: Giulio Mongeri ve Yaşam Öyküsü”, Ankara Araştırmaları Dergisi, 2015.

²⁰ Giulio Mongeri, Ankara’da yaptığı Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü ve İş Bankası Merkez Şube binaları dışında, “İstanbul’da Karaköy Palas (1920), Maçka’da Maçka Palas, Maçka İtalyan Sefareti / Yüksek Tekniker Okulu, Taksim Anıtı Kaidesi (1928), Eminönü Katırcıoğlu Han, Nişantaşı Güzelbahçe Kliniği, Haseki Hastanesi Nurettin

Resim 4:
İş Bankası Genel
Müdürlük ve
Merkez Şubesi Binası
(Kaynak: [http://www.
panoramio.com/
user/8469567/tags/
World](http://www.panoramio.com/user/8469567/tags/World))

kendi gerçekleştirdiği yapılar yanında yetiştirdiği öğrencilerin yaptığı yapılarda da görmek mümkün olup, bu çalışmada ele alınan Mongeri eliyle gerçekleştirilmiş banka hizmet yapıları da bu yönde özellikler taşırlar. Öte yandan, Avrupalı mimar kimliğinin de etkisiyle, Mongeri'nin yapılarında Rönesans ve Art Nouveau gibi Avrupa menşeli mimarlık akımlarının esinlerini de görmek mümkün olup, kendisinin yazıda konu edilen iki banka binasında ve İstanbul'da Cumhuriyet öncesi gerçekleştirdiği yapılarda da bu doğrultuda örneklerle rastlanır.

İş Bankası Genel Müdürlük ve Merkez Şube Binası (1929)

Ankara'da Ulus Meydanı'na bakan bir noktada 1927 Şubat'ında başlayan İş Bankası'nın yeni Genel Müdürlük ve merkez şube binasının inşaatı 1929 Haziran'ında tamamlanır²¹ (Resim 4). Yapının inşaat müteahhidi Erzurumlu Nafiz Bey, proje mimarı ise Giulio Mongeri'dir. Mongeri'nin görevi sadece

Bey Pavyonu (1911-1924, Denari ile), Ankara'da Ulus Osmanlı Bankası (1926), Tekel Başmüdürlüğü (1928) ve Bursa'da Çelik Palas (1930-1932)" yapılarını gerçekleştirir. Metin Sözen, "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi", Cumhuriyet Dönemi Türk Mimari-si, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s. 29-30.

²¹ Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, "Şubeler", Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 81.

Resim 5:

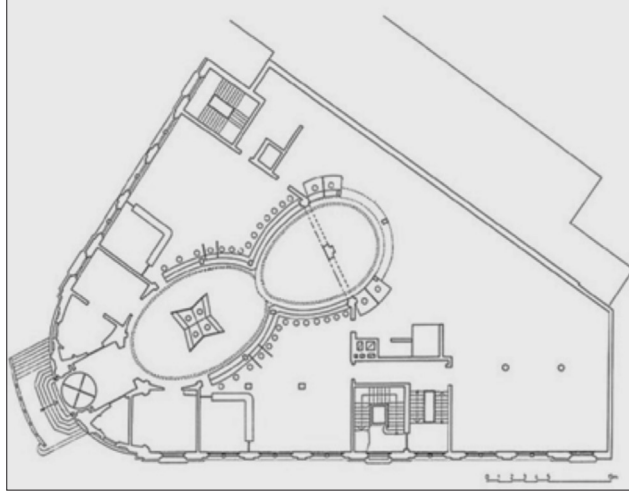
Ankara Merkez Şubenin İç Görünümü (1929)
(Kaynak: Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, “Şubeler”, Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 82.)

proje hazırlığı ile sınırlı kalmamış, bina inşaatının kontrolü ve yapım ihalesindeki tekliflerin incelenmesi işi de Mongeri’nin danışmanlığında gerçekleştirilmiştir. Mongeri sadece Ziraat Bankası’nın değil, İş Bankası ve diğer bazı bankalar ile İtalyan Sefareti’nin de müşavir mimarlığı görevini yürütüyordu.²² Yine Ziraat Bankası örneğinde olduğu üzere Mongeri, proje hazırlama işi yanında yapım ihalesi ve inşaat sürecinde de çok ciddi yetkilerle donatılmıştı. Bu anlamda Mongeri, bu yapıda da Sanayii Nefise Mektebi’ndeki atölyesinde yürüttüğü ‘milli mimarlık’ üslubunu kapsamlı bir biçimde hayata geçirme şansı buldu. Yapım işinin gerçekleştirilmesi için yapılan ihalede “kapalı zarf içinde gelen 4 teklifin” bankanın müşavir mimarı Mongeri tarafından incelenmesi ve hazırladığı raporun idare meclisi tarafından değerlendirilmesi neticesinde iş, 477.740 liraya Müteahhit Erzurumlu Nafiz Bey’e verilir.²³ Ancak, “yapım sırasında öngörülemeyen zemini güçlendirmek için beton kazıklar çakılması, asansör, paratoner ve su tulumbaları gibi zorunlu; mermer sütun ve döşemeler, kış bahçesi, banyo odası ve heykel kaidesi gibi konfora yönelik” eklemelerle birlikte; “1926 Temmuz’unda 200.000 lira bedelle yapılması planlanan bina, ihale bedelinin bir hayli üzerinde bir

²² Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, “Şubeler”, Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 81.

²³ Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, “Şubeler”, Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 81.

Resim 6:
İş Bankası Genel
Müdürlük ve Merkez Şube-
si Binası Zemin
Kat Planı
(Kaynak: <http://www.arkitera.com/haber/14101/gecmisin-modern-mimari-si--ankara---2>)

harcama yapılarak 636.443" liraya inşa edilir."²⁴ Bu yüksek bedellerin ortaya çıkmasında, Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası örneğinde de gördüğümüz üzere, tercih edilen 'milli mimarlık' üslubunun içerdiği süsleme ve dekorasyon ağırlıklı tasarım unsurları ile pahalı yapı malzemesi ve mobilya kullanımının büyük bir payı vardır (Resim 5).

Yapı, bodrum kat, zemin kat ve üzerinde dört kat olacak şekilde inşa edilir. Köşe parsel üzerine konumlanan ve oval geometride bir girişe sahip olan yapıda, Ziraat Bankası Genel Müdürlük binasına benzer şekilde beş kat boyunca devam eden orta avlulu bir planlama etrafında şekillenen bir mekân kurgusu göze çarpar (Resim 6). Yapının tepesinden alınan ışık yoluyla aydınlatılan bu oval planlı avlu, onun devamında yer alan benzer formlu salon ve giriş aksı ekseninde simetrik bir planlamaya gidilir.²⁵ Bu yönüyle aslında, aynı mimarın elinden çıkmış olmasının da etkisiyle Ziraat Bankası Genel Müdürlük binasıyla temelde benzer bir plan şemasının hayata geçirildiği; sadece yapının inşa edildiği parselin yeri ve tipinden kaynaklanan bir farklılaşma olduğu görülür. "Binanın oval biçimde tasarlanan ana holünün

²⁴ "Binanın tefriş ve tezyini için Selahattin Refik Bey Fabrikası Şirketi'ne ısmarlanan lüks mobilyalar için harcanan 99.675 TL de eklendiğinde, bina işin başında öngörülen maliyetin 3 katından fazla bir bedel olan 736.118 TL'ye mal olur." Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, "Şubeler", Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 83.

²⁵ <http://www.envanter.gov.tr/anit/kentsel/detay/37157> (Hazırlayan: Meltem Çetiner)

üzere," aynen Ziraat Bankası Genel Müdürlük binasının "geniş dikdörtgen holünün üstünde olduğu üzere renkli vitraylarla örtülerek hem holün hem de üst kat koridorların aydınlatılması sağlanır."²⁶ Binanın cephesi, Osmanlı ve Selçuklu sanatının bezeme unsurları ile Rönesans mimarisi başta olmak üzere bazı Avrupa mimarisi kökenli uygulamaları bir arada barındırır. Cephenin "yatay silmelerle zemin, üstteki üç katın bulunduğu orta bölüm ve en üst kat olmak üzere üç bölüme ayrılması Rönesans Sanatı üslubunda" bir düzenleme iken, "mukarnaslı bezemeler, baklavali sütun başlıkları, rozetler" ve bitkisel motifler de oldukça süslü olan iç kısımlar ve cephelerdeki Selçuklu ve Osmanlı bezeme öğeleridir."²⁷ Bina içinde yer alan duvar, kolon, tavan ve teras korkulukları gibi yapı elemanlarında gerçekleştirilen alçı işleri ile iç mekânlarda da oldukça yoğun bir süsleme ve dekorasyon uygulaması göze çarpar.

Görüldüğü üzere, her iki banka tarafından aşağı yukarı aynı zamanda ve benzer işlerle görevlendirilen bir mimarın elinden çıkan ve birbirleriyle neredeyse aynı zaman diliminde tasarlanarak inşa edilen Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası ve İş Bankası Genel Müdürlük ve Merkez Şube binaları, gerek yüksek maliyet bedelleri, gerekse mimari karakteristikleri ve tasarım öğeleri bağlamında birçok ortak yön barındırırlar. Bu yapılar, Türkiye'nin değişik illerinde her iki banka eliyle yaptırılan diğer hizmet binalarının önemli bir bölümü için de referans teşkil etmiş; daha küçük ölçekli yapılar de olsalar mümkün olduğunca bu iki önemli yapıya benzetilmeye çalışılarak tasarlanmış ve inşa edilmişlerdir.

Ziraat Bankası ve İş Bankası Hizmet Binaları

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Ziraat ve İş Bankası Genel Müdürlükleri, yukarıda incelenen merkez yapılara ilaveten, Ankara ve yurdun değişik şehirlerinde şube binaları, bankacılık okulları ve lojman binaları

26 "Her iki yapının iç mekânlarında yer alan merkezi geniş hollerin üzerinin, çağın yeni malzemesi olan çelik ve cam ile örtülmesi" de iki binanın diğer bir ortak noktasıdır." Damla Çinici, "Başkent Ankara'nın İnşasında Etkin Bir Mimar: Giulio Mongeri ve Yaşam Öyküsü", Ankara Araştırmaları Dergisi, 2015, s. 27-28.

27 "Kıvrımlı çizgileri ve bankanın ismi ile girişin üstündeki cam gölgelik yüzüyl dönüşümünde Art Nouveau tarzını uygulayan bazı yapılarda (1900'lerin başında Paris'te bazı metro girişlerinde) görülenlere benzemektedir." Öte yandan, binanın iç kısımlarında da, cephede olduğu üzere geçmiş dönem Türk mimarisi (Selçuklu-Osmanlı) uygulamaları görülür. "Girişte ilk görünen alçı işlemelerle bezeli ayaklar ve tonozlar ile daire kesitli sütunların taşıdığı birinci kat galerisinin Selçuklu geometrik desenli panoları" bu uygulamalardan bazılarıdır. <http://www.arkitera.com/haber/14101/gecmisin-modern-mimarisi--ankara---2>

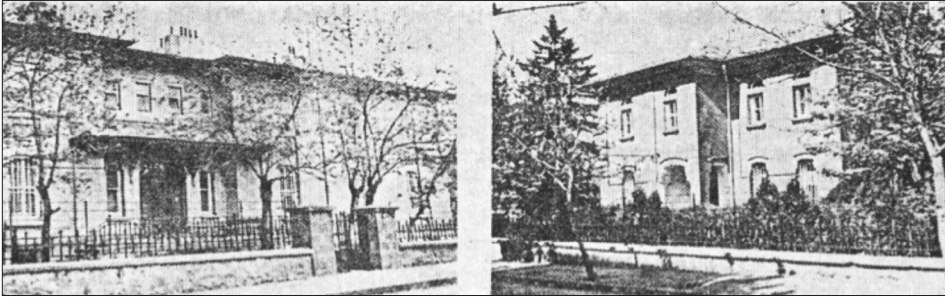
gibi yapılar inşa ettirirler. Eş zamanlı olarak gerçekleştirilen bu yoğun yapı faaliyetlerinin altında, ülke genelinde Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında hızlanan bankacılık hizmetleri çerçevesinde ortaya çıkan ihtiyaca cevap vermek yatar. Yazının ele aldığı dönemde yapılmaları, idarece 'milli mimarlık' tarzının talep edilmesi ve Mongeri'nin söz konusu yapılardan bazılarının da mimarı olması gibi nedenlerle bu yapıların önemli bir bölümü 'milli mimarlık' anlayışıyla inşa edilir. Ancak, çoğunluğu 1930'ların başında inşa edilen yapılardan oluşmak üzere, farklı mimari stillerde ve daha modern yapıların da inşa edildiği göze çarpar. Dolayısıyla, bu yapıların tamamı için geçerli homojen bir 'milli mimarlık' üslubunun hayata geçirildiğinden bahsetmek pek de mümkün değildir. Bu noktada öncelikle, her iki bankanın da yaptırmayı düşündüğü hizmet binalarının mimarlığı ve yapım danışmanlığı görevlerini çeşitli sözleşmeler çerçevesinde üstlenen Giulio Mongeri'nin gerçekleştirdiği işler üzerinden konuya giriş yapmak yerinde olacaktır. Mongeri, Ziraat Bankası İdare Meclisinin 1924 yılında Genel Müdürlük binası ve bazı şube binalarıyla (Eskişehir, Konya, Manisa, Aydın, Adana) birlikte programa aldığı ve "Ankara'nın o zamanki mesken darlığına" cevap vermesi için düşünülen "memurin hanelerinin planları ve şartnamesinin hazırlığı ile inşaatın bunlara uygun yapılıp yapılmadığının kontrolü görevini de üstlenir."²⁸ Mongeri, Ziraat Bankası'nda çalışan personel için lojman işlevi gören bu yapılarda daha sade bir üslup tercih etmiştir.²⁹ "Simetrik plan kurguları, kütlelerin yer yer dışarı çıkma yapması, geniş saçakların alt yüzlerinin geometrik bezemeleri ve sivri, basık, süslü ve gizli kemerleri ile Osmanlı yapı öğeleri barındırması" itibarıyla bu yapılar, aynı Genel Müdürlük binaları gibi Birinci Milli Mimari dönemi yapılarının karakteristiklerini taşır³⁰ (Resim 7).

Mongeri, Ziraat Bankası'ndaki görevi çerçevesinde sadece Ankara'daki yapıların değil, Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yaptırılan şube binalarının da tasarımını gerçekleştirir. Bu yapılarda da, bazı farklılıklarla birlikte diğer bahsedilen yapılarına paralel bir 'milli mimarlık' anlayışını hayata geçirdiği görülür. Yukarıda da ifade edildiği üzere Manisa (1927) ve Aydın şube binalarının mimari projesini yapan ve inşaatın şartnameye uygunluğunu denetleyen Mongeri'nin Manisa'daki yapısı, simetrik tasarımı, cephenin orta kısmının ileri çıkma yapması, saçaklı ve kiremitli kırma çatısı ve cephe

²⁸ "1926 yılında yapımı tamamlanan bu yapılar beş bina olarak Ankara'nın Havuzbaşı mevki civarında inşa edilir. Bu yapılar lojman ve 'Ameli Bankacılık Mektebi' olarak kullanılır." Nurettin Hazar, "Umum Müdürlük Binaları", TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 315-323.

²⁹ Damla Çinici, "Başkent Ankara'nın İnşasında Etkin Bir Mimar: Giulio Mongeri ve Yaşam Öyküsü", Ankara Araştırmaları Dergisi, 2015, s. 29.

³⁰ İnci Aslanoğlu, 1923-38 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fak. Basım İşliği, 1980, s. 175-176.

Resim 7: Ankara Adakale Sokağı'ndaki Memurin Haneleri ve Ameli Bankacılık Mektebi Binası (1926) (Kaynak:Nurettin Hazar, "Umum Müdürlük Binaları", TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 303.)

uyguladığı basık kemerli pencereleriyle tipik bir 'milli mimarlık' karakteri gösterir (Resim 8). Öte yandan Mongeri Ziraat Bankası için, Adana Şubesi binası (1930) örneğinde görüldüğü üzere "köşe parselde konumlandırılmış ve zemin katında bankoları aydınlatan bir ışıklık ile birinci katta çalışanlar için lojmanları kapsayacak şekilde" bazı farklı özellikler taşıyan ama 'milli mimarlık' üslubunda başka binalar da tasarlar³¹ (Resim 9). Aynı yıl inşa edilen İzmir (1930) ve Eskişehir (1930) şube binaları da köşe parselden erişim, plan tipindeki benzerlikler, kemerli pencereler, saçaklı çatılar ve cephesindeki dekoratif unsurlar ile Adana örneğine benzer 'milli mimarlık' uygulamaları barındırırlar. Kütahya (31 Ocak 1931) ve Eskişehir (29 Ekim 1930) şube binaları Mongeri'nin projesine göre kâgir yapıda inşa edilmiş olup, bunlar ve sayılan diğer tüm örnekler, yapıldıkları şehir ve dönemin en gösterişli ve büyük ölçekli yapıları olarak yeni Cumhuriyet'in sembolü ve devletin bu çerçevede talep ettiği 'milli mimarlık' düşüncesinin birer yansıması olma hüviyetini taşırlar.³² Çoğunluğu Mongeri'nin projeleri esas alınarak gerçekleştirilen bu yapılar arasında plan, form ve malzeme bazlı ortaya çıkan farkların ise her yapıya özel arsa durumu ve tasarım kararları ile bütçe ve yapım koşullarındaki farklılıklardan kaynaklandığını düşünmek yanlış olmaz. Netice itiba-

³¹ "1930 yılında Birinci Ulusal Mimarlık Akımı etkisinde inşa edilen Ziraat Bankası Adana Şube Binası, bodrum katıyla birlikte üç kat barındıran bir Erken Cumhuriyet Dönemi yapısıdır. Binanın Abidinpaşa Caddesi'ne bakan cephesi, maniyerist plastlar ve giriş kapısının yanındaki basık sivri kemerli pencereler ile Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nı yansıtmaktadır." <http://www.arkitera.com/gorus/715/erken-cumhuriyet-donemi-nde-adana>

³² Nurettin Hazar, "Umum Müdürlük Binaları", TC Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986, s. 326-327.

Resim 8:

Ziraat Bankası
Manisa Şubesi
Binası (1927)
(Kaynak:
Nurettin Hazar,
TC Ziraat
Bankası 1863-
1983, Ankara,
1986, s. 317.)

Resim 9:

Ziraat Bankası
Adana Şubesi
Binası (1930)
(Kaynak: <http://www.arkitera.com/gorus/715/erken-cumhuriyet-donemi-nde-adana>
Fotoğraflayan:
Duygu
Saban Ökesli)

rıyla Ziraat Bankası'nın çeşitli şehirlerde 'milli mimarlık' stiliyle yaptırdığı çoğunluğu kırma çatılı, taş cepheli ve Selçuklu-Osmanlı sanatı kaynaklı öğelerle bezeli şube binalarının, Ankara'da eş zamanlı olarak yaptırılan Genel Müdürlük binalarından daha küçük ölçekte olsalar da benzer işlevleri gören yapılar olduğunu ve diğer şehirlere de çağdaş mimarlık uygulamaları ve yapım tekniklerini tanıtımları anlamında olumlu bir işlev gördüklerini söylemek mümkündür.

İş Bankası Genel Müdürlüğü, Ziraat Bankası'na dair yukarıda ele alınan yapım faaliyetlerine benzer bir şekilde; ülkenin değişik şehirlerinde çok sayıda şube binası ve farklı işlevlerde hizmet binaları inşa ettirir. Ankara dışında 'taşrada' kurulan ilk şubeler 1925 yılında açılan Bursa ve İzmir Şubeleri olup, bunları 1927 yılında açılan Samsun ve Adana şubeleri takip eder.³³ Yeni ya-

³³ Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye

Resim 10:

İş Bankası Adana Şubesi (1928)

(Kaynak: Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, “Şubeler”, Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 116.

pılmaktan ziyade kiralamayla ya da farklı yollarla hizmete alınan bu ilk şube yapıları, Ankara’daki Merkez Şube binasına göre çok daha küçük ölçekli olup; cephe tasarımları, kemerli pencere formları ve dekoratif unsurlarıyla ‘milli mimarlık’ stilinde inşa edilmiş yapılardır (Resim 10). Takip eden süreçte, 1928 yılında açılan 8 ve 1929 yılında açılan 13 şubeyle, yeni hizmete giren şubeler noktasında ciddi bir ivmelenme yaşanır (Tablo 1).³⁴

Bu süreçlerde gerçekleştirilen yeni şube binalarının yapımında, İş Bankası’na ait bazı hizmet binası projelerinin yapımı ve mimari müşavirliği gibi çeşitli görevler üstlenen Giulio Mongeri yine önemli bir rol oynar. Bu yapıla-

Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 107-117.

³⁴ Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 107.

Tablo-4: 1929-1931 Yıllarında Açılan Şubeler

Şubenin Adı	Açılış Tarihi	Yer Aldığı Bölge
Bergama	1 Mayıs 1929	Kuzey Ege
Tarsus	25 Mayıs 1929	Doğu Akdeniz
Nazilli	15 Haziran 1929	Güney-Batı Ege
Akhisar	12 Temmuz 1929	Kuzey Ege
Ödemiş	15 Temmuz 1929	Orta-Batı Ege
Zile	20 Temmuz 1929	Orta-Güney Karadeniz
Erzurum	25 Temmuz 1929	Doğu Anadolu
Ordu	27 Temmuz 1929	Doğu Karadeniz
Polatlı	1 Ağustos 1929	Orta Anadolu
Isparta	15 Ağustos 1929	Kuzey-Batı Akdeniz
Milas	26 Ağustos 1929	Güney Ege
Konya	29 Eylül 1929	Orta Anadolu
Uşak	20 Ekim 1929	Orta Ege
Beyoğlu (İstanbul)	16 Haziran 1930	Kuzey Marmara (İstanbul)
Gaziantep	16 Mayıs 1931	Güney-Doğu Anadolu
Manisa	23 Mayıs 1931	Batı Ege
Antalya	28 Mayıs 1931	Orta Akdeniz
Kars	28 Mayıs 1931	Doğu Anadolu
Bartın	30 Mayıs 1931	Batı Karadeniz
Ekşiçiftir	30 Mayıs 1931	Orta Anadolu
Fatsa	30 Mayıs 1931	Orta Karadeniz
Adapazarı	1 Haziran 1931	Doğu Marmara
Bafra	1 Haziran 1931	Orta Karadeniz
İnebolu	1 Haziran 1931	Batı Karadeniz
Malatya	1 Haziran 1931	Güney-Doğu Anadolu
Uzunköprü	1 Haziran 1931	Batı Marmara
Sivas	3 Haziran 1931	Orta Anadolu
Diyarbakır	6 Haziran 1931	Güney-Doğu Anadolu
Afyon	10 Haziran 1931	Doğu Ege

Kaynak: TTB, Meclis-İ İdare Raporu, Ankara, 1930, 1931 ve 1932.

Tablo 1:

1929-1931 Yılları Arasında Açılan İş Bankası Şubeleri
(Kaynak: Uygur Kocabaşoğlu (Proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, "Şubeler", Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 124.

rın arasında, Mongeri tarafından projesi yapılarak 1929 yılında inşaatına başlanan ve 1930 yılında tamamlanan İzmir şubesi binası önemli bir yer tutar. Banka idaresince "modern üslupta olması ve Ankara'daki Genel Müdürlük binasını andırması" istenen İş Bankası İzmir şubesi binasının müteahhitliğini de, Ankara'daki Genel Müdürlük binasında olduğu üzere "Erzurumlu Nafiz Bey ve Şürekası 178.000 liralık bir ihale bedeliyle yapar."³⁵ Öte yandan, banka idaresi tarafından 'modern' bir bina talep edilmesi ve bunun Ankara'daki

³⁵ Uygur Kocabaşoğlu (proje Yön.), Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Murat Ulutekin, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, "İzmir Şubesi", Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001, s. 111.

Resim 11:

*İş Bankası Malatya Şubesi Binası (1931)
(Kaynak: Uygur Koca-
başoğlu (Proje Yön.),
Güven Sak, Sinan Sön-
mez, Funda Erkal, Mu-
rat Ulutekin, Özgür
Gökmen, Nesim Şeker,
"Şubeler", Türkiye İş
Bankası Tarihi, 10. Yıl
Türkiye Ekonomik ve
Toplumsal Tarih Vakfı*

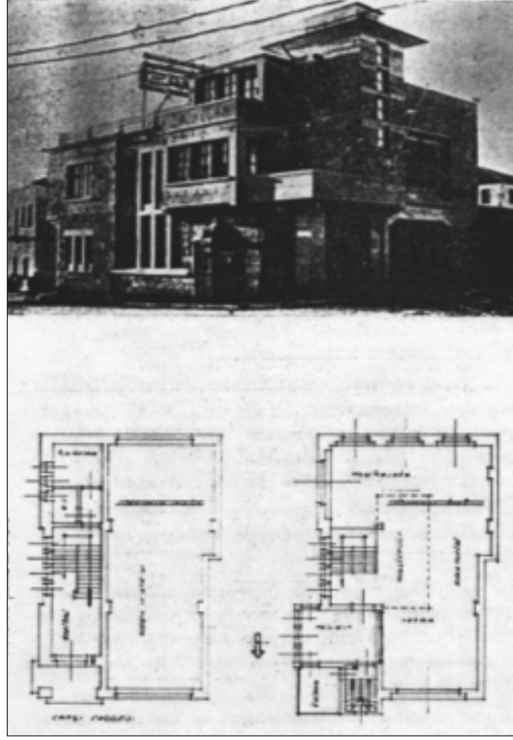
(proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 126.)

'milli mimari' üslupta inşa edilen Genel Müdürlük binasına benzer bir yapı yapılarak sağlanmasının talep edilmesi de önemli bir ayrıntıdır. Bu durum, o dönem içerisinde yapım işlerinin en belirleyici aktörü olan devlet ve ilgili kurumları nezdinde 'modern' kavramının algılanış biçimine dair kafa karışıklığının ve hâkim mimarlık ortamında konunun halen tanımlı bir çerçeveye oturmadağının en açık göstergesidir. 1930'ların başından itibaren mimarlık ortamında hâkim olmaya başlayan modern mimari yapma düşüncesinin kamu yapıları mimarlığı üretiminde daha etkili bir hale gelmesinin de bu durumun ortaya çıkmasında rolü olduğu iddia edilebilir. Zira İş Bankası'nın yaptırdığı şube binalarında halen 'milli mimarlık' uygulamaları görülmekle birlikte, bazı şube binalarının farklı stillerde ve daha modern bir mimariyle yapılmaya başlanması da, 'milli mimari' yapma noktasından uzaklaşmaya başladığına işaret eder. Örneğin, 1931 yılında inşa edilen İş Bankası Malatya şubesi cephesinde basık kemerli pencere ve taş malzeme kullanımı ile 'milli mimarlık' öğelerine rastlanırken, yine cephenin dikdörtgen pencereli, nispeten daha sade ve düz tasarımı ise 'milli mimarlıktan' kısmen de olsa farklı bir anlayışta ve modern mimarlık üslubuna yakın yapıların inşa edilmeye başladığını gösterir (Resim 11). Bunun da ötesinde aynı dönemde, sadece modern mimariyle yapılmış şube binalarına da rastlanmaya başlanır. 1932 yılında Mimar Semih Rüstem tarafından tasarlanan İş Bankası Mersin Şubesi binası örneğinde görüldüğü üzere bütünüyle modern mimari öğeleri içeren; prizmatik kütleli, düz çatılı ve geniş cam yüzeyli bir yapıya sahip kübist mi-

Resim 12:

*İş Bankası Mersin Şubesi
Binası (1932)*

(Kaynak: Semih Rüstem, "İş Bankası
Şubesi", *Arkitekt*, Cilt: 1932, Sayı:
1932-07-08 (19-20), s. 224.)

maride binalar da yapılır³⁶ (Resim 12).

Dolayısıyla, İş Bankası idaresinin de 'milli mimarlık' üslubunu, yaptıracağı tüm hizmet binaları için talep ettiği bir unsur olmaktan çıkarmaya başladığı ve yeni hizmet binalarında artık daha modern çizgide tasarım tercihlerine açık bir tavır sergilediği görülür. Zaten mimarlık ortamında bu dönüşümün başladığını, yarışmalar yoluyla elde edilen çeşitli bankalara ait projeler başta olmak üzere, dönemin tek mimarlık dergisi olan *Arkitekt*'te 1930'lu yıllarda yayınlanan bankalara ait mimari proje ve yapım örnekleri üzerinden de rahatlıkla okumak mümkündür. 'Milli mimarlık' çizgisinin terk edildiğinin görüldüğü bu banka yapısı projelerinde süslemenin olmadığı, prizmatik yapı ve fonksiyonel planlamalar içeren daha modern bir mimarının tercih edildiği göze çarpar (Resim 13).

Sonuç

İş Bankası ve Ziraat Bankası'nın Cumhuriyet'in Kuruluşu'ndan 1930'lara

³⁶ Semih Rüstem, "İş Bankası Şubesi", *Arkitekt*, Cilt: 1932, Sayı: 1932-07-08 (19-20), s. 224.

Resim 13: Modern Mimariye Sahip Bir Banka Tasarımı: Belediyeler Bankası Proje Müsabakası Birincilik Ödülü Alan Proje (1935 - Mimar Seyfi Arkan)

(Kaynak: "Belediyeler Bankası Proje Müsabakası", *Arkitekt*, Cilt: 1935, Sayı: 1935-10 (58), s. 287-295.)

kadar olan bir süreçte yaptırdığı hizmet binalarının büyük bir kısmında tercih edilen 'milli mimarlık' üslubunun devlet etkisiyle ve o döneme ait koşullar çerçevesinde ortaya çıktığı, sınırlı sayıda yapı örneğinde uygulandığı ve genele yayılan kalıcı bir mimarlık çizgisi oluşturamadığı görülür. Erken Cumhuriyet Dönemi'ni ele alan mimarlık tarihi çalışmalarında 'Birinci Milli Mimarlık Dönemi' olarak ifade edilen ve bahse konu banka hizmet yapıları yanında diğer önemli kamu yapılarını da kapsayan bu mimarlık üslubunun devam etmemesinde, teorik ve pratik anlamda tanımlı bir disipliner arka planı olmayışının ve sosyo-ekonomik etkenlerin de rolü büyüktür. Oldukça süslemeci ve eklektik tasarımların hayata geçirildiği bu mimarlık anlayışının kısa süreli olmasında hiç şüphesiz ki proje ve inşaat süreçlerinde ortaya çıkan zorlukların ve yüksek maliyet bedellerinin de ciddi rolü olduğunu ifade etmek gerekir. 1930'lu yıllardan itibaren modern mimarlık anlayışına yönelimin başlamasında bu yüksek maliyetli tasarım yaklaşımı yerine daha ekonomik ve fonksiyonel bir mimarlık yapma düşüncesinin de etkisi olur.

Çalışmada ele alınan İş Bankası ve Ziraat Bankası hizmet binalarının, ülkede banka mimarisinin tarihsel süreç içerisinde gelişimine etkileri bazında bir değerlendirme yapıldığında; bu yapıların kendilerinden sonraki döneme tanımlı ve kimliği olan bir banka mimarisi bıraktıklarını söylemek pek

mümkün olmamakla birlikte, ülke genelinde banka yapıları mimarisinin oluşum ve gelişimine öncülük ettikleri ve konuya ilişkin ciddi bir tecrübe ve birikimin oluşmasına katkı sağladıkları söylenebilir. Bu süreçte, her iki banka tarafından da geniş yetkilerle donatılan Giulio Mongeri'nin pek çok banka hizmet binası yapım sürecinin mimar olarak baş aktörü olmasının da etkisiyle, gerek planimetrik ve fonksiyonel bağlamda gerekse estetik tasarım nitelikleri bağlamında zengin ve çeşitlilik arz eden bir banka binası portföyü yerine birbirinin aynı ya da benzeri, hatta yer yer 'tipleşmiş' çok sayıda banka hizmet binasının ortaya çıktığı görülür. Ancak sonuç olarak, gerek banka hizmet binaları özelinde bir mimari kimlik oluşumunun, gerekse yukarıda irdelenen geniş kapsamlı mimarlık hareketlerinin; ülkenin sosyo-politik yapısında meydana gelen değişimlerin etkileri, her işe özel yapım koşulları ve yapım sürecindeki aktörlerin rolü de hesaba katılarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmelidir.

Kaynakça

Aslanoğlu, İnci. 1923-38 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Ortam Değişimi ve Mimarlığa Yansıması), Ankara: ODTÜ Mimarlık Fak. Basım İşliği, 1980.

Batur, Afife. "1925-50 Döneminde Türkiye Mimarlığı", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 209-234.

Bozdoğan, Sibel. Modernizm ve Ulusun İnşası: Erkem Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür", Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

Çinici, Damla. "Başkent Ankara'nın İnşasında Etkin Bir Mimar: Giulio Mongeri ve Yaşam Öyküsü", Ankara Araştırmaları Dergisi, 2015.

Hazar, Nurettin. T.C. Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara, 1986.

Kocabaşoğlu, Uygur (Proje Yön.) Sak, Güven. Sönmez, Sinan. Erkal, Funda. Ulutekin, Murat. Gökmen, Özgür. Şeker, Nesim. Türkiye İş Bankası Tarihi, 10. Yıl Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (proje), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık, İstanbul, 2001.

Rüstem, Semih. "İş Bankası Şubesi", Arkitekt, Cilt: 1932, Sayı: 1932-07-08 (19-20), s. 224.

Sözen, Metin. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

Sözen, Metin & Tapan, Mete. 50 Yılın Türk Mimarisi, İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.

Şener, Mehmet. Reviewing The Periodical Yapı (1941-1943): A Study on Architectural Practice and Ideology in Turkey During The Second World War, ODTÜ Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danış-

manı: Yard. Doç. Dr. Elvan Altan Ergut), Eylül, 2006.

Şener, Mehmet. *Contractors and Contractorship: An Analysis of Public Building Constructions in Early Republican Turkey*, ODTÜ Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Tez Danışmanı: Doç. Dr. Elvan Altan Ergut), Eylül, 2013.

Tümer, Gürhan. *Cumhuriyet Dönemi'nde Yabancı Mimarlar Sorunu*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, Kasım, İzmir, 1998.

Yavuz, Yıldırım. "Ankara-Çankaya'daki Birinci Cumhurbaşkanlığı Köşkü", *Tarih İçinde Ankara II Aralık 1998 Seminer Bildirileri*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2001.